

Natuur.oriolus

Gemengde tomen
Kuifeend - Wilde Eend

Ringwerk:
Constant Effort Sites

Broedgeval
Gewone Kookaburra

Gewone Kookaburra *Dacelo novaeguineae*, exoot de pas afgesneden

DOMINIQUE VERBELEN

Inleiding

Gewone Kookaburra *Dacelo novaeguineae*, 's werelds grootste ijsvogel, kwam aanvankelijk enkel voor in het oosten van Australië. De soort werd herhaaldelijk op andere plaatsen in het land geïntroduceerd wegens zijn reputatie als slangenvanger (Lever 1992) en kon zich met succes vestigen in het zuidwesten van Australië (1897), op Tasmanië (rond 1905), Kangeroo Island (1926) en Flinders Island (1940). Tussen 1866 en 1880 werd een aantal keer gepoogd om Gewone Kookaburra's te introduceren in Nieuw-Zeeland maar een kolonisatie bleef uit (Hilary *et al.* 1992). De soort houdt er enkel stand langsheen de westkust van de Golf van Hauraki, tussen Cape Rodney en het schiereiland van Whangaparaoa. Sporadisch wordt de soort ook op andere plaatsen in Nieuw-Zeeland gemeld. De herkomst van deze exemplaren is echter onduidelijk. Vermoed wordt dat een aantal Gewone Kookaburra's tijdens hevige stormen van over de Tasmaanse Zee komt aangewaaid (Del Hoyo *et al.* 2001). De soort is strikt sedentair: 90% van de terugmeldingen van geringde vogels is afkomstig van minder dan 10 km van de oorspronkelijke ringplaats (Del Hoyo *et al.* 2001). Het afstandsrecord staat op naam van een vogel die werd geringd en na 67 maanden terug werd gevangen op 260 km van de oorspronkelijke ringplek. Gewone Kookaburra's doen het goed in hun oorspronkelijke verspreidingsgebied en lijken hun voordeel te halen uit de aanwezigheid van mensen. Dichtheden variëren tussen 0,04 en 0,8 vogels/ha en de totale wereldpopulatie wordt geschat op 65.000.000 exemplaren.

Navraag bij Europese dwaalgastengemissies wijst uit dat de soort in Europa onbekend is in het wild. Voor zover ons bekend, werd de soort vooralsnog in geen enkel Europees land als escape in vrijheid gemeld. Enkel voor België liggen gedocumenteerde waarnemingen voor van mei 2005 en april

Eén van de twee ontsnapte adulte Gewone Kookaburra's *Dacelo novaeguineae* aan de Weiput in Zingem (O) (Foto: Paul Vandenbulcke)

2006 toen een exemplaar werd gezien en gehoord net ten oosten van het centrum van Vlimmeren (Antwerpen) (De Saeger S. *in litt.*) In o.a. Denemarken en België wordt de soort in gevangenschap gehouden in zoos, wildparken of private collecties maar exacte cijfers over het aantal in Europa geïmporteerde Gewone Kookaburra's worden niet systematisch bijgehouden. Reden: de soort staat niet opgelijst in de bijlages van de Convention on International Trade of Endangered Species (CITES) (Lafontaine R.M. *in litt.*). Navraag bij Aviornis, de Koninklijke Belgische Ornithologische Federatie (KBOF) en de Algemene Ornithologische Bond van België (AOB) leverde geen cijfermateriaal op over het aantal Gewone Kookaburra's dat in België in gevangenschap wordt gehouden. Tijdens vele bezoeken aan tentoonstellingen in Vlaanderen werd de soort nooit vastgesteld (L. Janssen *in litt.*) maar bij CITES controles worden Gewone Kookaburra's wel vaak gezien in gevangenschap (Lafontaine R.M. *in litt.*).

Leuk weetje: de genusnaam *Dacelo* is een anagram van de bestaande genusnaam *Alcedo*. Het gebruik om nauwe verwant-

schap tussen genera te duiden door verzonnen anagrammen, was vroeger goed ingeburgerd maar werd onder druk van nomenclaturale puristen afgezworen (Higgins 1999). De soortnaam *novaeguineae* laat bovendien vermoeden dat het typespecimen afkomstig was uit Nieuw Guinea. Gewone Kookaburra kwam daar echter nooit voor en Sonnerat's eerste beschrijving van deze soort lijkt dan ook te slaan op een bewuste vervalsing (Del Hoyo *et al.* 2001).

Reuzenijsvogel verovert Zingem

Op 28 augustus 2007 zag Frank Ghyselen twee Gewone Kookaburra's vlakbij het Vlaams Natuurreservaat de Weiput in Zingem (O). Beide exemplaren waren geringd en bleken bij navraag afkomstig uit een private collectie vlakbij. Op basis van het grootteverschil kon worden opgemaakt dat het om een mannetje en een vrouwtje ging. Het paartje werd regelmatig in de omgeving van de Weiput opgemerkt en op 29 maart 2008 werd gezien hoe één van beide vogels een holte in een dode, opstaande populier inspecteerde. Deze boomholte werd later herhaaldelijk gebruikt als slaaphol. Copulatie werd vastgesteld op 11 april

2008 (Verbelen F. & Demeulemeester B. mond. med.)

Een legsel van Gewone Kookaburra bestaat doorgaans uit twee of drie eieren (Del Hoyo *et al.* 2001). Het tweede ei wordt 24 tot 48 uur na het eerste gelegd. De daarop volgende eieren volgen 17 tot 96 uur later. Indien onmiddellijk na copulatie (op 11 april) het eerste ei zou zijn gelegd, zou 13 april een logische datum zijn voor een tweede ei en 17 april voor een derde. Incubatie van het legsel kan worden aangevat vanaf het eerste ei maar wordt vaak uitgesteld tot het legsel volledig is. De incubatietijd duurt 24 tot 29 dagen. Opmerkelijk: 17 april (hypothetische legdatum van het derde ei) + 29 dagen (maximale broedduur) = 16 mei. En net op 17 mei 2008 zag Davy De Grootte hoe beide oudervogels prooien aanbrachten naar de gekende slaapboom. Uit het nesthol klonken piepende jongen: het eerste 'wilde' broedgeval buiten Australië en Nieuw-Zeeland was een feit. Vermeldenswaardig: in Australië situeert de eileg zich doorgaans tussen september en december.

Twee, mogelijk drie jongen vlogen succesvol uit (L. Raty *in litt.*). In tegenstelling tot wat werd verwacht, kwamen beide oudervogels en twee jongen de strenge winter 2008 - 2009 door. Op 31 december 2008 en 18 januari 2009 werd het ouderpaar met twee jongen gezien, alle dicht bij elkaar zittend op een tak in de omgeving van de nestboom (mond. med. B. Demeulemeester). Kookaburra's zijn monogaam en vormen een paar voor de rest van hun leven. Oudervogels worden vaak vergezeld van hun nakomelingen en verdedigen samen een gemeenschappelijk territorium. De familiale band is zeer sterk: volwassen en jongen houden zich doorgaans op gehoor- of gezichtsafstand van elkaar op en slapen dicht tegen elkaar aan. De jongen zijn geslachtsrijp na één jaar maar vaak wordt broeden enkele jaren uitgesteld. De levensduur van in het wild levende vogels loopt op tot 11,5 jaar (Del Hoyo *et al.* 2001). In gevangenschap kunnen vogels zelfs 15 jaar worden. Eenzelfde nestboom wordt vaak meerdere jaren na elkaar gebruikt.

Vlaams voedsel

Het dieet van de soort werd uitgebreid bestudeerd in haar oorspronkelijke verspreidingsgebied. De Gewone Kookaburra is carnivoor en voedt zich zowel met gewervelden (kikkers, hagedissen, slangen, vogels, kleine zoogdieren) als met ongewervelden (duizendpoten, kevers, mieren, nachtvlinders, sprinkhanen, libellen, ...). Zoals ook andere soorten uit dit genus, is deze kookaburra een uitgesproken *sit-and-wait* predat

Gewone Kookaburra *Dacelo novaeguineae*: op 11 april 2008 werd copulatie vastgesteld. (Foto: Filip Verbelen)

tor. De kookaburra's van Zingem werden tijdens hun gevangenschap door de eigenaar vooral gevoed met ééndagskuikens en Sprout *Sprattus sprattus*. In de omgeving van de broedboom werd op 10 oktober gezien hoe één van de ontsnapte exemplaren een salamander doodklopte op een tak en die daarna opat (Ghyselen F. *in litt.*). Ook Bastaardkikker *Rana esculenta* en Bruine Kikker *Rana temporaria* werden als prooien vastgesteld. Tijdens de broedperiode voedde het ouderpaar de jongen met o.a. Pimpelmees *Parus caeruleus* en Aardmuis *Microtus agrestis*. Hoewel beide vogels goed in staat bleken om op eigen kracht prooien in het wild te vangen, kwamen ze (vooral in de periode dat ze jongen hadden) bij de eigenaar toch nog heel regelmatig om ééndagskuikens. Of de jongen ook succesvol zouden zijn uitgevlogen zonder deze bijvoeding is niet duidelijk.

Exotenbeleid

Hoe moet het nu verder? Kan de Zingemse 'populatie' aan de basis liggen van een nieuw invasief pestverhaal in de lijn van Halsbandparkiet *Psittacula krameri* of Canadese Gans *Branta canadensis*? Hoewel de meningen enigszins verdeeld zijn, wordt algemeen aangenomen dat beide voornoemde soorten een negatieve ecologische impact uitoefenen op hun omgeving. Ook deze uitheemse soorten zijn destijds ontstaan uit zeer kleine ontsnapte populaties. Is voorkomen beter dan genezen en is snel ingrijpen bij de Gewone Kookaburra dus aangewezen?

Het wettelijk plaatje is duidelijk: het

Natuurdecreet van 21 oktober 1997 voorziet in artikel 51, §3 alvast de mogelijkheid voor de Vlaamse regering om het uitzetten van niet-inheemse diersoorten te regelen of te verbieden. Door het Besluit van de Vlaamse Regering van 21 april 1993 betreffende de introductie in de natuur van niet-inheemse diersoorten was deze mogelijkheid voorheen reeds ingevuld. Dit Besluit verbiedt in beginsel dat niet-inheemse diersoorten met opzet in de vrije natuur in Vlaanderen worden geïntroduceerd. Van dit verbod kan worden afgeweken door middel van een uitzonderlijke vergunning. Naast een principeel introductieverbod biedt het Besluit tevens aan de bevoegde minister de mogelijkheid om maatregelen te nemen met het oog op het verwijderen of het bestrijden van niet-inheemse diersoorten die in het wild voorkomen (De Pue *et al.* 2008).

Ook de Europese wetgeving raakt het aspect van niet-inheemse soorten aan. Richtlijn 79/409/EEG van 2 april 1979 inzake het behoud van de vogelstand (beter bekend als de Vogelrichtlijn) legt aan de EU-lidstaten op om er op toe te zien dat de eventuele introductie van vogelsoorten die niet natuurlijk in het wild voorkomen op het Europese grondgebied van de lidstaten geen enkele schade toebrengen aan de plaatselijke fauna en flora. Andere internationale normen behandelen deze problematiek eveneens, al hebben ze niet allemaal een bindende werking ten aanzien van de staten die volgende verdragen ratificeerden: het Verdrag inzake biologische diversiteit (Rio

de Janeiro, 1992), het Verdrag inzake het behoud van wilde dieren en planten in hun natuurlijk milieu in Europa (Bern, 1979), het Verdrag inzake de bescherming van trekken- de wilde diersoorten (Bonn, 1979) en de Overeenkomst voor de bescherming van Afrikaans-Euraziatisch migrerende watervogels (AEWA, Den Haag, 1995).

In het jongste natuurrapport (NARA) uit 2007 wordt aandacht besteed aan het voorkomen van uitheemse soorten in het wild, waaronder vogels. Het blijkt dat een aantal niet-inheemse vogelsoorten inmiddels behoorlijk talrijk is geworden, maar dat de aanvankelijke sterke en exponentiële toename de laatste jaren voor de meeste soorten is afgevlakt (De Bruyn *et al.* 2007). Tijdens het veldwerk voor de Vlaamse broedvogel-atlas werden in totaal 13 niet-inheemse soorten als broedvogel vastgesteld in Vlaanderen (Vermeersch *et al.* 2004). Gewone Kookaburra is een nieuwe 'aanwinst' aan dit lijstje.

De hoofdlijnen van het Vlaamse milieubeleid worden vastgelegd in een vijfjaarlijks milieubeleidsplan, het zogenaamde MINA-plan. Het MINA-plan 3 - dat loopt tot 2010 - heeft geen concrete plandoelstellingen aangaande de bestrijding van uitheemse soorten. De visie inzake geïntroduceerde soorten vermeldt alleen dat gepaste maatregelen en speciale acties nodig zijn voor de controle van expansieve soorten. De effectieve bestrijding van uitheemse soorten gebeurt ad hoc, meestal pas wanneer economische schade blijkt (De Bruyn *et al.* 2007). Er zijn geen criteria opgesteld om prioritair te bestrijden soorten te selecteren. Het Belgisch forum 'invasieve uitheemse soorten in België' heeft wel een protocol opgesteld voor de classificatie van uitheemse soorten (Branquart E. 2007). Gebaseerd op vier criteria (dispersiepotentieel, kolonisatie van habitats met een hoog beschermingsstatuut, impact op inheemse soorten en impact op het functioneren van ecosystemen) worden soorten geïntroduceerd in drie categorieën. Dit protocol biedt overheden de kans prioriteiten te leggen in de preventie en bestrijding van planten en dieren. Momenteel zijn 70 uitheemse taxa volgens dit protocol geïntroduceerd. Voor de Gewone Kookaburra werd voorsnog geen risico-analyse opgesteld; de soort werd immers nog maar pas in ons land in het wild vastgesteld.

Exit Kookaburra

Er werd contact opgenomen met Sarah Legge. Legge doctoreerde op Gewone Kookaburra (Legge S.M. 1999) en werkt als National Conservation and Science

Manager voor de Australian Wildlife Conservancy. In haar advies stelt Legge dat de soort een groot adaptatievermogen vertoont. Hoewel moeilijk te voorspellen, mag worden vermoed dat de soort zal concurreren met andere holenbroeders om aan een geschikte nestholte te geraken (Legge S. *in litt.*). Vanuit dit standpunt kan maar best omzichtig worden omgesprongen met het broedgeval in Zingem. Haar advies over de Vlaamse Kookaburra's: '*As fond of them as I am, I'd still be getting rid of them.*'

Gelet op het wettelijke en beleidsmatige kader, evenals de aandacht op het internationale niveau voor niet-inheemse soorten die een bedreiging (kunnen) vormen voor de inheemse biodiversiteit, lijkt het aangewezen om waakzaam te zijn m.b.t. het wilde voorkomen van de Gewone Kookaburra in Vlaanderen. Gezien de ervaring met bv. Canadese Gans en Halsbandparkiet, en het advies uit Australië indachtig, leek het aangewezen om actie te ondernemen en de vrij rondvliegende kookaburra's uit de Vlaamse natuur te verwijderen.

De eigenaar van de kookaburra's werd door boswachter Jan Pappens (Agentschap voor Natuur en Bos) gecontacteerd met de vraag om de vogels weg te vangen en opnieuw te kooien. Aangezien de vier ijsvogels bijna dagelijks naar de omgeving van de kooien terugkwamen omdat ze er door de eigenaar werden bijgevoederd met ééndagskuikens, leek dit een haalbare taak. In maart 2009 konden het adulte mannetje en het adulte wijfje worden gevangen en werden ze ondergebracht in een ruime buitenkooi. De

jonge vogels bleken schuwer en konden voorsnog niet worden gekooid maar door de eigenaar zal worden gepoogd ook deze exemplaren opnieuw in gevangenschap onder te brengen. Waarschijnlijk zal dit wel lukken aangezien één jong (vermoedelijk een mannetje) bijna dagelijks naar de kooi van het ouderpaar komt om hen te voeden met zelf gevangen muizen. Het tweede jong werd sinds begin april niet meer opgemerkt. Mogelijk dit exemplaar werd op 18 april opgemerkt op een elektriciteitsdraad in Kain, deelgemeente van Doornik (Henegouwen) (Leclercq J. - A. *in litt.*).

Dankwoord

Dank aan Max Berlijn (Nederland), Anders Blomdahl (Zweden), Agris Celmis (Letland), Amine Flitti (Frankrijk), João Jara (Portugal), Horáček Jiří (Tsjechië), Sebastian Klein (Denemarken), Peter Knaus (Zwitserland), Johannes Laber (Oostenrijk), Patric Lorgé (Groot-Hertogdom Luxemburg), John Attard Montalto (Mata), Colin Richardson (Cyprus), Tadeusz Stawarczyk (Polen), Tamás (Hongarije) en Alfréd Trnka (Slovakije). Zij stuurden info door over de status van de soort in hun land. Bart Heirweg leverde alle gegevens aan die werden ingevoerd in de databank van Vlaamse Ardennen plus. Paul Vandenbulcke, Filip Verbelen en Bernard Van Elegem stelden foto's ter beschikking. Jacques André Leclercq gaf meer details over de waarneming in Kain en Steven De Saeger stelde gegevens ter beschikking over de waarnemingen in Vlimmeren. Leo Janssen bezorgde een aantal referenties.

Eén adult en twee jongen dicht bij elkaar; Gewone Kookaburra's *Dacelo novaeguineae* behouden lang na uitvliegen heel sterke familiale banden. (Foto: Bernard Van Elegem)

De twee adulte Gewone Kookaburra's *Dacelo novaeguineae* konden opnieuw worden gekooid.
(Foto: Dominique Verbelen)

Sarah Legge gaf advies over de mogelijk negatieve impact van deze exoot op inheemse ecosystemen. Wouter Faveyts nam een eerste versie kritisch door en vulde het wetgevend deel in belangrijke mate aan. Fons Lievens (Aviornis), Jean Dirckx (KBOF) en Claude Delercq (AOB) konden vanuit het volièrehoudersmilieu geen cijfermateriaal ter beschikking stellen over het aantal Gewone Kookaburra's dat in België wordt gehouden. Boswachter Jan Pappens (ANB) nam contact op met de eigenaar en informeerde deze over het waarom van de wegvangoptie.

Dominique Verbelen,
Torrekenstraat 41, B-9820 Munte
d.verbelen@pandora.be

Referenties

- Branquart E., 2007. *Guidelines for environmental impact assessment and list classification of non-native organisms in Belgium*. (<http://ias.biodiversity.be/ias/definitions>)
- De Bruyn L., Anselin A., Casaer J., Spanoghe G., Van Thuyne G., Verloove F., Vermeersch G. & H. Vereycken, 2007. Uitheemse soorten. In: Dumortier M., De Bruyn L., Hens M., Peymen J., Schneiders A., Van Daele T. & W. Van Reeth (red.), 2007. *Natuurrapport 2007. Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid*. Mededeling van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek nr. 4, Brussel.
- De Pue E., Lavrysen L. & P. Stryckers, 2008. *Milieuwetboekje. Leidraad voor de milieuwetgeving in Vlaanderen*. Wolters Kluwer Belgium NV, Mechelen.
- Del Hoyo J., Elliott A. & J. Argall (eds.), 2001. *Handbook of the Birds of the World. Vol. 6. Mousebirds to Hornbills*. Lynx Edicions, Barcelona.
- Higgins P.J. (Ed) 1999. *Handbook of Australian, New Zealand, & Antarctic Birds. Volume 4: Parrots to Dollarbird*. Oxford University Press, Melbourne.
- Hilary F., Fry K. & A. Aris, 1992. *Kingfisher, Bee-eaters & Rollers*. Christopher Helm. A&C Black, London.
- Legge S.M. 1999. *Cooperative breeding and siblicide in the Laughing Kookaburra*. Phd Thesis, School of Botany and Zoology, Australian National University.
- Lever C., 1992. *They Dined on Eland*. Quiller Press, London.
- Vermeersch G., Anselin A., Devos K., Herremans M., Stevens J., Gabriëls J. & B. Van Der Krieken, 2004. *Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002*. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel

Samenvatting – Abstract - Résumé

Op 28 augustus werden twee Gewone Kookaburra's gezien nabij het Vlaams reservaat 'De Weiput' in Zingem (Oost-Vlaanderen). Beide exemplaren waren geringd en bleken afkomstig uit een volière vlakbij. Het paartje broedde in een opstaande dode populier en twee (mogelijk drie) jongen vlogen succesvol uit. Dit is het eerste gedocumenteerde broedgeval in het wild buiten Australië en Nieuw-Zeeland. Omdat de soort met succes werd geïntroduceerd in o.a. Tasmanië, kon worden vermoed dat Gewone Kookaburra ook in België een levensvatbare wilde populatie zou kunnen opbouwen. Of de soort zich hier zou gedragen als een invasieve pestsoort, is niet gekend. Toch werd er voor geopteerd om de vogels weg te vangen. Beide oudervogels konden succesvol worden gekooid en worden in hun kooi regelmatig gevoed door één van de jongen die vooralsnog vrij rondvliegt.

Laughing Kookaburra *Dacelo novaeguineae*, an exotic contained
On 28th August two Laughing Kookaburras were seen near the Flemish reserve 'De Weiput' in Zingem (Oost-Vlaanderen). Both birds were ringed and seemed to have come from a nearby aviary. The pair bred in a dead poplar and 2 (maybe 3) young were fledged successfully. This is the first documented breeding instance in the wild outside Australia and New Zealand. As this species has been successfully introduced in Tasmania (among

other places) it is presumed that the Laughing Kookaburra could also build up a viable wild population in Belgium. Whether this species should be viewed as an invasive pest is not known. Nevertheless it was decided to capture the birds. Both adult birds were successfully caged and were regularly fed by one of their offspring which remained free-flying.

Haro sur l'avancée du Martin-pêcheur géant *Dacelo novaeguineae*
Le 28 août 2007, deux Martins-pêcheurs géants ont été observés près de la réserve naturelle 'De Weiput' à Zingem (Flandre-Orientale). Les deux individus étaient bagués et s'étaient échappés d'une volière toute proche. Le couple a niché dans un peuplier mort et deux (peut-être trois) jeunes se sont envolés. C'est le premier cas documenté d'une nidification à l'état sauvage en dehors de l'Australie et de la Nouvelle-Zélande. Comme l'espèce a été introduite e.a. en Tasmanie, on pouvait supposer que le Martin-pêcheur géant établirait une population sauvage viable en Belgique. On ne sait pas si l'espèce va se comporter comme une espèce invasive et nocive, c'est pourquoi on a préféré capturer les oiseaux. Le couple a été mis en cage et est nourri par un des jeunes laissés en liberté.